Rahvarõivas on norm

Rahvarõivas on eestimaalasele oluline. Selles raamatus tutvustame 151 rahvarõivakomplekti, mida kanti 19. sajandil ja 20. sajandi esimestel kümnenditel ning mis esindavad igat Eesti kihelkonda.

Enamik esemeid on valminud koduse käsitööna, nii kangad, kaunistused kui ka õmblustöö on tehtud käsitsi. Iga naine oli ise oma pere kangur ja õmbleja, mees nahaparkal ja kingsepp. Ainult pealisrõivad – kasukas ja pikk-kuub, vahel ka meeste ülikond – lasti teha oskuslikumal külarätsepal. Lisaks muudele teadmistele ja väärtushoiakutele anti põlvest põlve edasi käsitöövõtteid.

Tavad lähtusid sageli uskumustest. Näiteks oli kombeks põimida mustrikirja sisse kaitsemärke ja soove. Naine keris kirjadega vöö tugevasti ümber piha, arvates, et selline suletud ring ei lase kurja ligi ja annab talle justkui tugevust juurde. Kodust välja minnes võeti aga tingimata ühes villased kirikindad, nendegi sisse kootud kirjad pidid kaitsma.

Riietuses arvestati külaühiskonna norme ja piiranguid. Rangelt peeti kinni tavast, mille järgi mehe ja naise pea pidi alati kaetud olema. Pruut sai pulmatseremoonia käigus endale täiesti uut tüüpi rõivaesemed, mida tal neiupõlves ei olnud – põlle ja abielunaise peakatte. Ilma nendeta ta enam võõraste ette minna ei võinud.

Moe järgimine oli päris kulukas lõbu ja nõudis omajagu pingutust. Suuremad uuendused-muutused rõivakultuuris võtsid aega – üks rõivamood ei vahetanud teist kohe välja ning koos võidi kanda nii uuemaid kui ka vanemaid esemeid. Kallima osa garderoobist moodustas ostukaup: põllekangad, rätid, tanupaelad, siidkangas meeste vesti hõlmadel.

Enesestmõistetavalt eristati igapäeva- ja pidupäevarõivaid ning talve- ja suveriideid. Argielu riietuse olemuse tingis talupoeglik elustiil, igal rõivaesemel oli oma funktsioon ja koht. Ka linnades elanud eestlaste riietus säilitas üldjoontes sarnasuse talupoegade omaga. Talvel väljas olles, aga eriti saaniga kirikusse sõites pandi ülestikku mitu kihti riideid. Naised tõmbasid pika alussärgi peale kaks-kolm seelikut, mehed panid jalga mitu paari pükse, linased alla ja villased peale. Sooja andsid lambanahkne müts ja kasukas, villased sukad ja käpikud, õlgadele võeti veel villane õlakate. Suvist pikka ülerõivast, linast rüüd kasutati talvelgi – vajadusel pandi see pikk-kuue peale kasuka alla.

Aksessuaarideta ei ole kostüüm täiuslik, ehted ja kaunistused olid eriti peorõivastuse vältimatu koostisosa. Hõbeehetele omistati kurja eest kaitsev tähendus, helmed kaela ümber ehtisid naist lapsest saati kuni surmani. Sõlgedel ja preesidel oli täita ka tarbefunktsioon hõlmade kooshoidmisel. Siidpaelad peakatte taga lehvimas, lipsu seotud pael kaeluses, tekstiilist kotike käevangus, rinnarätik, õlakate, metallehted puusal, kirivöö – kõik detailid pidid kokku sobituma kostüümi üldise värvigamma ja stiiliga. Ühine arusaam ilust sidus ka kogukonda.

Kõik need kostüümid olid 2017. aasta suvel väljas Eesti Rahva Muuseumi näitusel „Rahvarõivas on norm. Igal aastaajal“. Esemed on pärit muuseumi kogudest. Riided ei ole uued – neid on keegi kunagi päriselt kandnud ja seetõttu on mõnigi neist pleekinud ja paigatud ning algsed värvid on kaotanud sära. Mõni kostüümi juurde kuulunud ese polnudki aga eksponeerimiseks kõlbulik ja nii tuli see asendada.

Eestlaste riiete kõrval on mõni näide teistegi Eestis elanud rahvusrühmade kostüümidest. Rannaaladel ja saartel oli rootsi talupoegadega asustatud piirkondi, piki Peipsi kallast kulgeb vene vanausuliste asustus.

Kui ERM asus enam kui sajand tagasi süstemaatiliselt koguma esemeid ja infot rahvarõivastega seotud traditsioonide kohta, oli rahvarõivaste kasutamine juba taandumas linnastumise, tööstusliku rõivatoodangu ning kultuuriliste muutuste tõttu ühiskonnas. Aga oma tõusude-mõõnadega on rahvarõivaste kandmise kultuur siiski püsinud elujõulisena tänapäevani, ehkki muutunud on mood ja rahvarõiva kandmise põhjused.

Folk costumes are of great importance for Estonians. This book introduces 151 sets of folk costumes which were worn in the 19th century and in the first decades of the 20th century, and which represent all Estonian parishes.

Most of the items are products of home handicraft, and the textiles, decorations, and also the needlework are handmade. Each woman was her family's weaver and seamstress, and each man a tanner and a shoemaker. Only the outer garments – the fur coat and the longcoat, and sometimes also men's suits – were made by more skilful village tailors. Apart from other knowledge and values, handicraft techniques were also passed on from generation to generation.

Customs were often related to beliefs. For example, it was customary to interlace ornamental patterns with protective signs and wishes. The patterned belt was wound around the waist in tight coils, as such a closed circle protected from the evil and added strength. When leaving home, woollen patterned mittens were taken along.

Clothing also had to conform to the norms and restrictions of the village society. The custom according to which a man's and a woman's head was supposed to be covered at all times was strictly observed. During the wedding ceremony the bride was given entirely new type of clothing items, which she had not had in her maidenhood – an apron and a headdress of a married woman. Without these she was not allowed to appear before strangers' eyes anymore.

Following the fashion trends was quite expensive and demanded considerable efforts. However, not everybody kept up with the latest trends and therefore some quite old items have survived. Greater innovations and changes in clothing culture took time and older and newer clothing items were worn side by side. The most expensive part of the wardrobe was constituted by imported goods: apron fabrics, kerchiefs, coif streamers, silk fabrics for men's waistcoat fronts.

Folk costume is regarded as a norm

Differentiation was made between everyday and festive clothing and winter and summer garments. The nature of everyday clothing was conditioned by peasants' lifestyle, in which each item had its place and function. The clothing of Estonian townspeople was generally similar to that of peasants. In the wintertime, and especially when riding to church in a sleigh, several layers of clothes were worn. Women had two or three skirts on the long undershirt, men wore several pairs of trousers, woollen ones on top of linen ones. A sheepskin cap and a fur coat, woollen stockings and mittens, and a woollen shawl over the shoulders kept you warm. The long summer outer garment, a linen robe, was also used in the wintertime – if necessary, it was worn on top of the longcoat under the fur coat.

A costume is not complete without accessories, so jewellery and ornaments constituted an inevitable part of the festive clothing in particular. Silver jewellery was attributed the quality of protecting from the evil, and beads around the neck protected women from the childhood until death. Brooches, apart from decorating, also held the fronts of garments together. Silk streamers at the back of the headdress, a bowknot-shape ribbon at the neckline, a textile purse in the crook of the arm, a breast kerchief, a wrap over the shoulders, metal ornaments on the hip, a patterned belt – all these details were supposed to be in harmony with the general colour range and style of the costume. A common understanding of beauty facilitated connections with the community.

All these costumes were displayed in the exhibition titled "Regarded as a Norm, Perennially Worn" at the Estonian National Museum (ENM) in the summer of 2017. The exhibits originate from the collections of the museum. They are not brand new; they have been worn at one point, so the original colours have faded and lost their brightness and some of the items have been mended or patched. Some parts of costumes were even not suitable for displaying and so had to be replaced.

In addition to Estonians' clothing, a few examples are presented of the costumes of other ethnic groups in Estonia: Swedish peasants in the coastal areas and on the islands and Russian Old Believers along the shores of Lake Peipus.

When more than a century ago the ENM launched a systematic campaign for collecting artefacts and information about the traditions related to folk costumes, the use of folk costumes had already started to decrease due to urbanization, manufactured clothing, and cultural changes in society. Yet, despite its ups and downs, folk costume culture has still preserved its vitality today, although the fashion trends and reasons for wearing folk costumes have changed.

Hargla naine

19. sajandi lõpp

Naisel on seljas väljas käimise riided, *suursärk pidi ka suvel lämmi ilmaga seljas olema*. Valgest villasest riidest pihtsärk sarnaneb materjalilt, lõikelt ja kaunistustelt pikk-kuue pihaosaga. Selle peal on pikk-kuub – särk, mis on külgedel voltidega ehk puusadega ning kaunistatud punase ja rohelise kaarusnööriga. Sellel on kummalgi puusal taskuava, aga taskukott on vaid ühel pool. Lahtise taskuava kaudu sai seelikut kohendada või *kirikusse minnes osaliselt hündrik ilu pärast välja tõmmata*. Vasakul puusal on näha kirikinnast.

Kõige all on mahapööratava kraega linane särk. Pikal särgil on kahar, alt 320 cm ümbermõõduga seelik ehk hündrik, mis on kootud lõimrips-koetehnikas triipudega. Ette on seotud triibuline linane põll.

Hargla abielunaine varjas tanuga täielikult juuksed – tanu oli pehmelt pea ümber, laubale jäi lai puuvillane tüllpits ehk kiri. Välja mineku puhuks on tanule seotud ühekordse sõlmega peenvillane narmastega kirikurätt.

Ehteks on rinnal suur kuhiksõlg, kaela ümber aga mitmevärvilised väikesed klaashelmed. Särgikaelus on kokku seotud punase siidlindiga, mille otsad ulatuvad kuhiksõle peale. Punase paela peegeldus hõbedasel sõlel pidi andma näole ilusa roosa jume. Väärikaks ehteks, aga ka sooja pärast võeti õlgadele villane piklik õlakate, mida kutsuti kõrikuks.

Vana-Võromaa

Hargla mees

19. sajandi lõpp

Mehel on seljas väljas käimise riided, kõige peal pikk-kuub, mida kutsuti pikksärgiks või suursärgiks. See on õmmeldud tugevalt vanutatud toimsest villasest kangast, püstkrae, hõlmanurgad, varrukasuud ja taskuklapid on äärestatud musta kandiga.

Mees, kellele see suursärk õmmeldi, suri enne, kui jõudis seda kandma hakata ja seetõttu on see säilinud päris uuena. Pealisriide all on haakkinnisega villane puusadega vatt ehk pihtsärk, kandiks pruun pael. Linase särgi lai krae tõmmati üles, et villase jämedakoelise pealisriide krae ei hakkaks kaela hõõruma. Pikksärgi peale on köidetud punasest villasest lõngast kootud lai vöö.

Jalas on villased lakaga pikkade säärtega püksid. Valged villased sukad püsivad üleval pastlapaelte abil. Peakatteks on kõrge rummuga helehall vildist kaapkübar, *kollõtõgõ küpär*.

Vana-Võromaa

Kanepi naine

19. sajandi keskpaik

Valgest linasest riidest mahapööratava kraega särgi kaelus on sõlmitud punase-valgekirju nööriga. Seelik on kootud taimvärvitud lõngast Koigera külas 1830. aastatel. Valge linane põll on alasel kaunistatud pilurea, punase riideriba ja narmastega. Piha ümber on Erastveres 19. sajandi algul kootud lai kirivöö.

Ülerõivaks on mustast villasest riidest 1850. aastal õmmeldud pikk-kuub. Kaarjalt seljale viidud külje-õmblustega on pihaosa veidi taljesse hoitud, õmblused on kaetud punase kaaruspaelaga, mis moodustavad kokkuseatuna iseloomulikke silmuseid. Varrukatel on pikendused ehk lakad, mis on vooderdatud ruudulise linase kangaga nagu kuue hõlmadki.

Peas on pehme kroogitud sopiga tüllpitsi äärestusega tanu, mille peale on seotud villane tanurätt. Ehteks on kuhiksõlg, mis kinnitati rinna kõrgusel särgile ja tõmmati üleriiete kandmisel kuue hõlma alt nähtavale.

Karula naine

1870. aastad

Hallikassinise villase pidevseesilise või, nagu Antslas kutsuti, tuhandevoldilise kampsuni all on linane särk. Kampsuni väljalõike kohal hame peal kandsid rikkamad sõlge, tavaliselt oli sõle peal veel kahekordne punane siidlint, mis seoti krae otsas olevatest aukudest läbi. Selle kuhiksõle on valmistanud Tartu meister Robert Julius Hugo Hermann 1860. aastatel. 1870. aastatest pärit seelikutriibustikku katab linane põll. Kampsuni serva alt paistab välja pihale keritud pandlekirjaga kirivöö. Noorele tütarlapsele köideti varakult vöö peale, et *ta poisi moodi ei kasvaks, vaid keskelt peenem*.

Juukseid katab hõredast puuvillasest riidest tanu, mille ääres on puuvillane tüllpits. Tanu valmistati 1870. aastal laulatuse ajaks, hiljem kanti seda pidulikul puhul. Tanu pandi naisele pähe laulatuse järel ja *pärast ta kusagile ilma tanuta ei tohtinud minna, seda loeti patuks*.

Vana-Võromaa

Põlva naine

1860. aastad

Naine on külma ilma riietuses. Ülerõivaks on mustast villasest riidest pikk-kuub ehk nööreline naiste särk, mille on õmmelnud Mammaste küla rätsep 1850. aastal. See on uuema moe järgi kaarjalt seljale viidud küljeõmblustega veidi taljesse võetud. Varruka otsad on pikendatud käsulappidega. Kuub on kaunistatud punase villase kaaruspaelaga. Selle all on potisinine seesiline kampsun. Kogu kostüümile annab pidulikkuse õlgadele seatud villane sõba, mille nurkades on maagilist kaitset pakkuvad silmusnelinurgad. Väljas liikudes suleti sõba eest haakide või serva külge õmmeldud nööridega, *sõba otste all hoiti väikesi lapsi.*

Valgest linasest riidest mahapööratava kraega särgi kaelus on sõlmitud punase paelaga, mille otsad langevad kuhiksõlele. Särgi ja ka pealiniku kaunistamiseks on kasutatud punast puuvillast maagelõnga. Triibulise seeliku juurde on räägitud, *et kanti neid talvel külaskäimisel, kirikus, pulmas ja igal pool. Töö juures tarvitati alati paklasest lõngast triibulisi undrukuid.* Valge linane põlle alane on kaunistatud pilurea, punase riideriba ja narmastega.

Pika linase vanamoelise pealiniku peal on talvine peakate, punase villase kangaga kaetud lambanahkne kübar, mida kaunistab lai rebasenahkne äär.

Rõuge naine

19. sajandi keskpaik

Välja minnes pandi selga potisinine punaste nööridega kaunistatud pikk-kuub ehk särk. See särk on valmistatud 1851. aastal leeripäevaks Haanjas Tautsa külas. Rõuge kihelkonnas õmmeldi pidulikud pikkkuued just potisinisest kangast. Pole ime, et sealne õpetaja Marburg olevat kord kantslis öelnud, et *ärge nii palju neid sinisaid särkisid sälga pandke, et selle haisu pärast Pühavaim peab kirikust ära põgenema.*

Kuue alt paistab linane mahamurtava kraega särk, mis on kaunistatud punase puuvillase tikandiga. Särgi kaelus on seotud punase ripspaelaga nii, et selle otsad ulatuvad kuhiksõle peale. Kahar madarapunase, karikakrakollase, potisinise ja teiste loodusvärvidega värvitud pikitriibuline seelik on kootud Haanjas umbes 1845. aastal. Naise ülikonna juurde kuulub ka valge linane põll punaste sissekootud kirjadega ning põlle ja seeliku värvli peale mähitud kirivöö.

Linasest riidest tanu esiäärt kaunistab niplispits. Kuklasse kinnitati siidlint ja peale seoti veel peenvillane rätt. Ehteks on rinnale kinnitatud suur kuhiksõlg ja kaela ümber krae all on mitmevärviliste helmeste rida.

Räpina naine

1880. aastad

Naisel on seljas linasest riidest mahapööratava kraega pika alasega särk ja selle peal uuemamoeline ruuduline seelik ehk undruk. Poolvillaseid ruudulisi seelikuid hakati triibuliste kõrval kandma 1880. aasta paiku. Seelik on hästi kahar, alumise serva ümbermõõt 336 cm. Ette on seotud triibuline linane põll. Pealisrõivaks on potisinisest villasest riidest vastandvolti seatud seesiribaga kampsun. Mõlema hõlma nurgast on aja jooksul osa seesiribast ära lõigatud ja kinnitushaagid on eest kadunud. Kampsun on kaarjalt seljale viidud küljeõmblustega veidi taljesse võetud ja avara kaelusega, nii et on näha suur hõbesõlg ja vaskristiga kaelahelmed.

Peas on pehme kroogitud sopiga tülltanu, mille kuklasse on kinnitatud lipsu seotud siidlint.

Vana-Võromaa